

Брусакова О.В.

доктор юридичних наук, доцент,

декан факультету № 6

Харківський національний університет внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0001-6522-8020

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КАТЕГОРІЙ ПРЕВЕНТИВНА ТА ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ

Постановка проблеми та її актуальність. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», поліція відповідно до покладених на неї завдань здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень. При цьому у Законі визначено перелік превентивних поліцейських заходів та розкрито їх зміст. Разом з тим категорії «превентивна діяльність» та «профілактична діяльність» не розкриваються.

На доктринальному рівні попри чисельні наукові розвідки, присвячені питанням превентивної та профілактичної діяльності правоохоронних органів, Національної поліції в різних сферах, так і не вироблено єдиного підходу щодо їх розуміння. Натомість питання визначення сутності та змісту зазначених категорій має важливе не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки визначає зміст, напрям діяльності, перелік заходів та найголовніше обсяг повноважень працівників Національної поліції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню проблеми профілактичної (превентивної) діяльності Національної поліції України присвятили свої праці такі науковці як: Батан Ю.Д., Джафарова О.В., Іванов А.О., Іващенко І.В., Ключев О.М., Корнієнко М.В., Парханов Г.Р., Рязанцева І.М., Трофімчук А. А., Ульянов О.І., Фелик В.І., Шатрава С.О., та ін.

Корнієнко М. В. досліджуючи питання адміністративно-правових основ взаємо-

дії територіальних підрозділів Національної поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, особливу увагу приділив формам взаємодії між поліцією та органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, дотримання та виконання яких спрямовані на попередження та виявлення правопорушень, а також проведення спільних заходів превентивної діяльності [1, с. 379].

Жбанчик А.В. дослідивши питання превентивної діяльності поліції застосовуючи вітчизняний та зарубіжний досвід, зробив висновок про те, що превентивна діяльність є основоположною в успішній діяльності поліції [2, с.232-33].

Разом з тим, комплексний аналіз доктринальних підходів до визначення поняття категорій превентивна та профілактична діяльність поліції потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Метою статті є розкриття доктринальних підходів щодо визначення змісту та співвідношення превентивної та профілактичної діяльності поліції на підставі аналізу різних наукових джерел та підходів.

Виклад основного матеріалу. Загальнотеоретичний підхід до превентивної термінології може полягати в тому, що превенція (запобігання) є родовим поняттям, яке включає профілактику та припинення. Сутність профілактики полягає в подоланні умов та причин об'єкта профілактики. Припинення передбачає недопущення продовження конфлікту

(правопорушення) й/або принаймні мінімізацію шкідливих або небезпечних наслідків. Профілактику можна поділяти на нормотворчу (виявлення й усунення детермінант (причин й умов) при конструюванні правових норм) й оперативно-розшукову (діяльність з виявлення й усунення детермінант, здійснювану правоохоронними органами) [3, с. 16].

Превенція - це діяльність значно ширша, аніж попередження можливих правопорушень (в тому числі злочинів) та (або) зменшення їх небезпечних наслідків, вона спрямована на забезпечення і підтримку атмосфери суспільного спокою, порядку і безпеки. Тобто превенція має бути орієнтована не лише на реагування і протидію існуючим загрозам або тим, ризик появи яких дуже високий, але й на роботу з умовами та факторами, які можуть спонукати до вчинення протиправної поведінки чи іншим чином сприяти її скоєнню [4, с. 170].

Джафарова О.В. превентивну діяльність Національної поліції визначає як окрему функцію Національної поліції, зміст якої вмонтовано в завдання та повноваження поліцейських і представляє собою систему взаємоузгоджених, системних, цілеспрямованих випереджувальних заходів і дій, які спрямовані на перешкоджання виникненню тих чи інших форм соціальних відхилень, девіантної поведінки, а також їх розповсюдження у суспільстві.

Вчена до основних особливостей превентивної діяльності Національної поліції відносить:

- 1) призначення останньої розкриває правову природу такого явища, як «право»;
- 2) вмонтовано в усі завдання, які покладені на Національну поліцію;
- 3) має нормативно визначений характер, що розкриває її державно-владний, системний та взаємоузгоджений характер з іншими функціями, які покладені на органи і підрозділи поліції;
- 4) застосування відкритих, доступних і прозорих для громадськості та окремих його членів заходів випереджувального, виховного

(перевиховного), інформаційно-попереджувального, роз'яснювального та застережливого характеру з метою недопущення скоєння різного роду анти суспільних проявів;

5) реалізуються у формі поліцейських заходів, які визначенні чинним законодавством [5, с. 178].

Превентивна поліцейська діяльність, з одного боку, виступає самостійною функцією, тобто окремим напрямом поліцейської діяльності, у якому відображається цільове призначення Національної поліції України, її структурних органів та підрозділів у суспільстві та державі, що має безпосередньо органічний взаємозв'язок із колом і характером державно-владних повноважень (прав та обов'язків), що виражені в компетенції їх посадових і службових осіб з метою реалізації останніми основних завдань, визначених чинним законодавством; по-друге, має вигляд завчасно спланованої і цілеспрямованої системи випереджувальних правоохоронних заходів загальносоціального та індивідуального характеру, спрямованих на створення умов, які дозволяють перешкоджати виникненню і розповсюдженню тих чи інших форм асоціальних проявів чи відхилень, девіантної поведінки у суспільстві, тим самим породжувати злочинність або сприяти їй, з метою недопущення в подальшому вчиненню злочинів чи правопорушень на різних стадіях протиправної поведінки [6, с. 108].

Іващенко І.В., досліджуючи доктринальні підходи до визначення принципів превентивної діяльності Національної поліції зазначає, що вони становлять собою загальні, основоположні засади діяльності поліції, які регламентуються нормами чинного законодавства, міжнародними актами, що визначають специфіку діяльності органів поліції щодо здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню адміністративних та кримінальних правопорушень, у тому числі в дитячому середовищі, запобігання та протидію домашньому насильству, підтримання публічної безпеки

і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, організації роботи дозвільної системи [7, с. 84].

Отже превентивна та профілактична діяльність виділяються як напрями діяльності Національної поліції, однак які при цьому ґрунтуються на спільних принципах та мають спільну мету.

Фоменко А.Є., досліджуючи превентивні заходи правоохоронних органів у сфері наркозлочинності, зазначає, що виникає необхідність активізації превентивної діяльності з боку правоохоронних органів, і в першу чергу щодо профілактики цих злочинів. У профілактиці незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів значне місце відведено організаційноуправлінським заходам. До них належать оздоровлення криміногенної обстановки в тих мікрорайонах і на тих об'єктах, де «процвітає збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів»; залучення громадськості до протидії поширенню наркоманії та розповсюдженню цих засобів і речовин; підвищення рівня нетерпимості громадян та службових осіб до фактів збуту; підвищення рівня індивідуальної профілактики. Особливу увагу слід зосереджувати й на індивідуальній профілактичній роботі, що включає в себе проведення низки заходів, зокрема: виявлення та постановка на облік осіб, з боку яких через їх антисуспільні погляди й поведінку можна очікувати вчинення, у тому числі й у складі організованих груп, незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; організація спостереження за поведінкою осіб, які можуть займатися активною злочинною діяльністю у цій сфері, та профілактичний вплив на них [8, с. 162].

Отже по суті профілактична діяльність розглядається як невід'ємна складова превентивної діяльності.

Превентивні заходи – це дії, які визначені в Законі України «Про Національну полі-

цію», спрямовані на виявлення злочинів та їх запобігання і обмежують права осіб (перевірка документів у особи, опитування особи, поверхнева перевірка, зупинка транспортного засобу тощо); а профілактичні заходи – це дії, які не обмежують права людини і спрямовані виключно на профілактику, тобто здійснюються ще до вчинення правопорушення (встановлення дорожніх знаків, проведення занять у школах, створення плакатів, відеороликів тощо). Тобто, основним тут є факт обмеження прав людини при проведенні якоїсь дії. Якщо дія направлена на випередження і при її реалізації не обмежуються права людини – це є профілактичний захід.

Подібної позиції підтримуються у країнах Європейського Союзу, наприклад у Німеччині. Саме ці заходи, які не обмежують права людей, є предметом наукового дослідження в цій статті [9, с. 193].

Зарубіжна поліція оперує поняттям превенції, виходячи зі спрямованості заходів «порад» щодо запобігання окремим категоріям правопорушень. Для прикладу, наведемо поради щодо превенції правопорушень сил поліції Гонг-Конгу. У простій формі офіційний Інтернет-ресурс визначає такі поради: 1) поради туристам; 2) поради для мандрівників вихідного дня; 3) поради для відвідувачів; 4) заходи безпеки на будівельному майданчику; 5) внутрішня безпека (захист від вилому та проникнення); 6) загальна безпека приміщень і персоналу; 7) захист систем громовідводу; 8) захист транспорту; 9) захист даних кредитної картки; 10) захист виробництва; 11) захист фінансів; 12) захист офісу; 13) захист магазину; 14) захист у сфері державної реєстрації і укладання угод [2, с. 233; 10].

Профілактична діяльність Національної поліції може виражатися в різноманітних формах. Деякі з цих форм є універсальними, тобто такими, що застосовуються в усіх видах профілактики правопорушень (наприклад, контроль, інформаційно-роз'яснювальна робота), а інші – специфічні (профілактичний облік, адміністративний нагляд тощо). Варто також

зауважити, що в практичній діяльності Національна поліція України вкрай рідко застосовує такі форми профілактики правопорушень, як взаємодія з населенням на засадах партнерства, інформаційно-просвітницька робота, профілактично-виховна робота, надання роз'яснень положень законодавства тощо. Водночас, ці форми профілактичної діяльності можуть виявитись досить ефективними, оскільки вони спрямовують свою дію на психолого-емоційне поле людського сприйняття. Тому формування органів поліції в Україні має супроводжуватись розширенням практичних форм їх профілактичної діяльності [11, с. 81].

Профілактична діяльність Національної поліції різноманітна за своєю природою. Тому необхідно виділити види та підвиди такої діяльності.

На підставі аналізу законодавства України, яким регламентується профілактика правопорушень Національною поліцією, В.І. Фелик в залежності від об'єкту впливу класифікує профілактичну діяльність на такі види:

1) загальна профілактика, що здійснюється органами поліції в загальнодержавному або регіональному масштабі;

2) профілактика спеціальної спрямованості, яка має направленість на попередження вчинення окремих видів правопорушень або їх вчинення окремими групами осіб неповнолітніми особами, які раніше скоювали правопорушення або злочини тощо;

3) індивідуальна профілактика правопорушень (профілактичний облік осіб, адміністративний нагляд за конкретними особами, звільненими з місць позбавлення волі та ін.) [12, с. 315].

Як слушно зазначив О. М. Клюєв, профілактика правопорушень - це методологічно складне суспільне явище, що пояснюється наступним: по-перше, профілактика – багаторівнева система заходів що проводиться державними, недержавними органами та установами, громадськими формуваннями та окремими громадянами для мінімізації дії або нейтралізації причин, що породжують правопорушення або сприяють їх вчиненню.

по-друге, профілактика правопорушень - це особливий вид соціального управління, що має за мету зниження інтенсивності процесів детермінації правопорушень, нейтралізацію дії її причин та умов для обмеження правопорушень до соціально прийнятого рівня. по-третє, профілактика правопорушень - це різноманітна за формами діяльність, яка спрямована на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на правопорушення. по-четверте, профілактика правопорушень - це вплив держави, суспільства та їх інститутів на негативні сторони соціального буття з метою усунення, послаблення та нейтралізації причин вчинення протиправних дій та умов, що сприяють їм. по-п'яте, профілактика правопорушень - це інтегрована, багаторівнева взаємодія та взаємозалежність елементів системи, яка створена для здійснення функцій боротьби із протиправними вчинками [13, с. 197].

А. А. Трофімчук до основних видів профілактики правопорушень відносить профілактику випередження, спрямовану на попередження виникнення протиправних явищ і процесів у суспільному житті; профілактику обмеження, що перешкоджає поширенню протиправних об'єктів на тих чи інших рівнях суспільства, детермінації окремих видів правопорушень та формуванню типових рис різних категорій правопорушників; профілактику усунення – таку діяльність суб'єктів, яка зменшує протиправні об'єкти і попереджує нову активізацію їхньої дії; профілактику захисту – сукупність заходів, що здійснюються з метою ліквідації умов, які сприяють вчиненню правопорушень [14, с. 13-14].

Профілактика правопорушень як напрям діяльності поліції – це система поліцейських заходів та повноважень, методів та способів їх реалізації, що здійснюються з метою попередження вчинення правопорушень або попередження чи зменшення їх негативних наслідків, зниження рівня правопорушень в державі та в окремих регіонах, забезпечення високого рівня публічної безпеки та порядку [15, с.26].

Висновки Проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки.

Превентивні заходи - це дії, які визначені в Законі України «Про Національну поліцію», спрямовані на виявлення злочинів та їх запобігання і обмежують права осіб.

Профілактичні заходи - це дії, які не обмежують права людини і спрямовані виключно на

профілактику, тобто здійснюються ще до вчинення правопорушення (встановлення дорожніх знаків, проведення занять у школах, створення плакатів, відеороликів тощо). Тобто, основним тут є факт обмеження прав людини при проведенні якоїсь дії. Якщо дія направлена на випередження і при її реалізації не обмежуються права людини – це є профілактичний захід.

Анотація

Статтю присвячено дослідженню доктринальних підходів до визначення поняття категорій превентивна та профілактична діяльність поліції.

Зазначено, що превентивна та профілактична діяльність виділяються як напрями діяльності Національної поліції, однак які при цьому ґрунтуються на спільних принципах та мають спільну мету.

Акцентовано увагу на тому, що превенція має бути орієнтована не лише на реагування і протидію існуючим загрозам або тим, ризик появи яких дуже високий, але й на роботу з умовами та факторами, які можуть спонукати до вчинення протиправної поведінки чи іншим чином сприяти її скоєнню.

Звернено увагу на те, що превентивні заходи – це дії, які визначені в Законі України «Про Національну поліцію», спрямовані на виявлення злочинів та їх запобігання і обмежують права осіб (перевірка документів у особи, опитування особи, поверхнева перевірка, зупинка транспортного засобу тощо); а профілактичні заходи – це дії, які не обмежують права людини і спрямовані виключно на профілактику, тобто здійснюються ще до вчинення правопорушення (встановлення дорожніх знаків, проведення занять у школах, створення плакатів, відеороликів тощо).

Зазначено, що превенція має бути орієнтована не лише на реагування і протидію існуючим загрозам або тим, ризик появи яких дуже високий, але й на роботу з умовами та факторами, які можуть спонукати до вчинення протиправної поведінки чи іншим чином сприяти її скоєнню.

Зроблено висновок про те, що Профілактика правопорушень як напрям діяльності поліції – це система поліцейських заходів та повноважень, методів та способів їх реалізації, що здійснюються з метою попередження вчинення правопорушень або попередження чи зменшення їх негативних наслідків, зниження рівня правопорушень в державі та в окремих регіонах, забезпечення високого рівня публічної безпеки та порядку.

Ключові слова: Закон, поліція, превенція, профілактика, правопорушення, діяльність, функції, заходи.

Brusakova O.V. Doctrinal approaches to the definition of the concept of categories “precautionary and preventive police activities”

Summary

The article is devoted to the study of doctrinal approaches to the definition of the concept of categories “precautionary and preventive police activities”.

It is noted that precautionary and preventive activities are identified as areas of activity of the National Police, but they are based on general principles and have common goals.

Attention is focused on the fact that precaution should be focused not only on responding to and countering existing threats or those which risk of occurrence is very high, but also on working with

conditions and factors that may encourage the commission of illegal behavior or otherwise contribute to its commission.

Attention is drawn to the fact that precautionary measures are actions defined in the Law of Ukraine “On the National Police”, aimed at identifying crimes and preventing them and limiting the rights of persons (checking a person’s documents, interviewing a person, a superficial check, stopping a vehicle, etc. .P.); and preventive measures are actions that do not limit human rights and are aimed exclusively at prevention, that is, they are carried out even before the commission of an offense (installing road signs, conducting classes in schools, creating posters, videos, etc.).

It is noted that precaution should be focused not only on responding to and countering existing threats or those which risk of occurrence is very high, but also on working with conditions and factors that may encourage the commission of illegal behavior or otherwise contribute to its commission.

Crime prevention as an area of police activity is a system of police measures and powers, methods and methods of their implementation, carried out with the aim of preventing the commission of offenses or preventing or reducing their negative consequences, reducing the level of offenses in the state and in individual regions, ensuring a high level of public safety and order.

Key words: Law, police, precaution, prevention, offenses, activities, functions, events.

Список використаних джерел:

1. Корнієнко М.В. Адміністративно-правові основи взаємодії територіальних підрозділів національної поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 379-384.
2. Жбанчик А.В. До питання про сутність і значення превентивної діяльності Національної поліції України. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. ДДУВС, 15.03.2019. С. 232-23.
3. Батан Ю.Д. Поняттєво- категорійний апарат превенції як призначення права. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 11-19.
4. Іванов А.О. Актуальні питання превентивної діяльності національної поліції України. Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.). Харків, 2022. С. 168 – 171.
5. Джафарова О.В. Національна поліція України як провідний суб’єкт здійснення превентивної діяльності. Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.). Харків : ХНУВС, 2020. С. 176-178.
6. Шатрава С.О., Рязанцева І.М., Парханов Г.Р. Превентивна діяльність національної поліції як об’єкт адміністративно-правового дослідження. *Наше право*. 2023. №3. С. 104-109.
7. Іващенко І.В. Принципи превентивної діяльності Національної поліції України: значення та особливості. *Право та державне управління*. 2022. №2. С. 79-84.
8. Фоменко А.Є. Чинники, які сприяють наркозлочинності, та деякі напрями превентивної діяльності правоохоронних органів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 1. С. 159-163.
9. Цуркаленко Ю. В. Поліцейські профілактичні заходи: необхідність їх активного впровадження в умовах євроінтеграції та проблеми реалізації. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 191-196. С. 159-163.
10. The Government of the Hong Kong Special Administrative Region. Police force. Crime Prevention Advice. URL: <https://www.police.gov.hk/ppp-en/04-crime-matters-cpa-cpa.html>.

11. Фелик В.І. Поняття та види профілактичної діяльності національної поліції України. *Науковий вісник «Наукові записки. Серія: Право»*. 2017. Вип.2. С. 77-82.
12. Фелик В. І. Класифікація видів профілактичної діяльності Національної поліції України. *Форум права*. 2016. 34. С. 313-316. file:///C:/Users/User/Downloads/FP_index.htm_2016_4_51.pdf.
13. Ключев О.М. Сутність та місце профілактичних заходів у правоохоронній діяльності. *Право і Суспільство*. 2013. № 6. С. 195-197.
14. Трофімчук А. А. Профілактика адміністративних правопорушень у сфері виготовлення, гуртової та роздрібною торгівлі аудіовізуальною продукцією : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Л. 2009. 18 с.
15. Профілактична (превентивна) діяльність патрульної поліції: навч. пос. / Ульянов О.І., Николаев О.Т., Конєв О.Ю., Бахчеван Є.Ф. ОДУВС. 2017. 118 с.